

SOLIQ YUKINING TADBIRKORLIK FAOLLIGIGA TA'SIRI: NAZARIY VA
EMPIRIK TAHLIL

Yakubov Sanatbek Ravshanbekovich

Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida katta o'qituvchisi E-mail:

yakubov_sanatbek@mamunedu.uz

Niyozmetov Doniyor Rejabbayevich

Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida dots.v.v E-mail: niyozmetov_doniyor@mamunedu.uz

O'rinboyev Ulug'bek Otabekovich

Ma'mun universiteti Iqtisodiyot kafedrasida o'qituvchisi E-mail: uurinboyev@mamunedu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'sirining nazariy asoslari, mexanizmlari va empirik ko'rsatkichlari tahlil etilgan. Lafler egri chizig'i konsepsiyasi, Djankov korporativ soliq modeli va investitsiyalar nazariyasi (Modigliani-Miller) asosida soliq yukining tadbirkorlik qarorlariga ta'siri ko'rib chiqilgan. O'zbekistonda 2016–2023-yillar davomidagi soliq stavkalari o'zgarishi, yangi korxonalar tashkil etilishi va xorijiy investitsiyalar dinamikasi o'rtasidagi bog'liqlik empirik usullarda baholangan.

Kalit so'zlar: soliq yuki, tadbirkorlik faolligi, investitsiyalar, yangi korxonalar, Lafler egri chizig'i, soliq stimullari, raqobatbardoshlik.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы, механизмы и эмпирические показатели влияния налоговой нагрузки на предпринимательскую активность. На основе концепции кривой Лаффера, модели корпоративного налогообложения Джанкова и теории инвестиций (Modigliani-Miller) рассмотрено влияние налоговой нагрузки на предпринимательские решения. С помощью эмпирических методов оценена взаимосвязь между изменением налоговых ставок, количеством новых предприятий и динамикой иностранных инвестиций в Узбекистане за 2016–2023 годы.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, предпринимательская активность, инвестиции, новые предприятия, кривая Лаффера, налоговые стимулы, конкурентоспособность.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations, mechanisms, and empirical indicators of the impact of tax burden on entrepreneurial activity. Based on the Laffer curve concept, Djankov's corporate tax model, and investment theory (Modigliani-Miller), the impact of tax burden on entrepreneurial decisions is examined. Using empirical methods, the relationship between changes in tax rates, new enterprise formation, and foreign investment dynamics in Uzbekistan over 2016–2023 is assessed.

Keywords: tax burden, entrepreneurial activity, investment, new enterprises, Laffer curve, tax incentives, competitiveness.

KIRISH

Jahon iqtisodiyoti tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, soliq tizimi va tadbirkorlik faolligi o'rtasidagi munosabat har doim iqtisodiy siyosatning markaziy masalalaridan biri bo'lib kelganini ko'ramiz. Soliq yuki bir tomondan davlat daromadlarini ta'minlansa, ikkinchi tomondan tadbirkorlik qarorlariga — investitsiyalar hajmiga, yangi korxonalar tashkil etilishiga va iqtisodiy o'sish sur'atiga — bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'siri masalasi ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun dolzarb hisoblanadi. Ushbu mamlakatlarda bir vaqtning o'zida ham davlat xizmatlarini moliyalashtirish uchun yetarli soliq daromadlari kerak, ham tadbirkorlik muhitini yaxshilash va investitsiyalarni jalb etish uchun soliq yukini maqbul darajada saqlash zarur.

O'zbekistonda 2016-yildan boshlab amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar soliq yukini bosqichma-bosqich kamaytirish orqali tadbirkorlik faolligini oshirishga qaratilgan. QQS stavkasi 2019-yilda 20% dan 15% ga, 2023-yilda esa 12% ga bosqichma-bosqich tushirildi, soliq ma'murchiligi raqamlashtirildi. Bu o'zgarishlarning tadbirkorlik faolligiga haqiqiy ta'sirini ilmiy jihatdan baholash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'siri nazariyasining asosini A. Lafler (1974) taklif etgan egri chiziq tashkil etadi: soliq stavkasi va davlat daromadlari o'rtasida nochiziq bog'liqlik mavjud bo'lib, juda yuqori soliq stavkasida iqtisodiy faollik pasayishi natijasida daromadlar ham kamayadi [1]. Ushbu konsepsiya soliq yukini kamaytirish tadbirkorlik faolligini oshirishi va oxir-oqibat soliq daromadlarini ham ko'paytirishi mumkinligini asoslaydi.

S. Djankov va boshqalar (2010) 85 mamlakat bo'yicha o'tkazgan keng qamrovli tadqiqotida korporativ soliq stavkasining 10 foizga oshishi yangi korxonalar ro'yxatga olinishini 1,9 foizga, umumiy investitsiyalarni esa 2,2 foizga pasaytirishini empirik isbotladi [2]. Ushbu natijalar soliq yukining tadbirkorlik qarorlariga — xususan yangi korxonalar ochish va investitsiya kiritish bo'yicha — bevosita va sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlab berdi.

F. Modigliani va M. Miller (1958, 1963) o'zlarining kapital tarkibi nazariyasida soliqlarning investitsion qarorlar va korxonalar qiymatiga ta'sirini tahlil qildi [3]. Ular soliq qalqoni (tax shield) konsepsiyasini kiritib, foizlar bo'yicha soliq imtiyozlari qarz mablag'larini kapital jalb etishda qulayroq qilishini ko'rsatdi. Bu yondashuv soliq tizimining investitsiya tuzilmasiga qanday ta'sir qilishini tushunishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

W. Baumol (1990) o'zining tadbirkorlik nazariyasida tadbirkorlik faolligini unumli (productive), unumsiz (unproductive) va vayronakor (destructive) turlarga ajratib, soliq tizimi tadbirkorlarning qaysi yo'nalishni tanlashiga kuchli ta'sir ko'rsatishini isbotladi [4]. Yuqori soliq yuki unumli tadbirkorlik o'rniga soliq optimallashtirish va norasmiy faoliyatni rag'batlantiradi, bu esa iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Jahon banki Doing Business (2018) hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda soliq to'lash uchun sarflanadigan vaqt 202 soatdan 181 soatga qisqardi, soliq to'lovlar soni esa 58 tadan 10 taga tushirildi [5]. Ushbu ko'rsatkichlar soliq yukining faqat moliyaviy emas, balki vaqt va ma'muriy xarajatlar jihatidan ham tadbirkorlik faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Xalqaro valyuta jamg'armasi (2023) fiskal monitoring hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda soliq-YaIM nisbati 2022-yilda 11,99 foizni tashkil etdi [6]. Bu ko'rsatkich rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtacha darajasi (17,3 foiz) dan past bo'lib, O'zbekistonda soliq yukining nisbatan past ekanligini ko'rsatadi. Biroq soliq yukining pastligi yolg'iz o'zi tadbirkorlik faolligini ta'minlash uchun yetarli emas — soliq ma'murchiligi sifati, qonunchilik barqarorligi va huquqiy muhit ham muhim omillar hisoblanadi.

UNCTAD (2023) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonga kirib kelayotgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 2017-yildagi 1,73 mlrd dollardan 2022-yilda 2,53 mlrd dollargacha oshdi [7]. Bu o'sish soliq islohoti, valyuta erkinlashtirish va investitsion muhitning yaxshilanishi bilan bog'liq bo'lib, soliq yukining kamayishi xorijiy investorlar uchun qiziqishni oshirishga xizmat qilganini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat milliy statistika qo'mitasi (2023) ma'lumotlariga ko'ra, 2016–2022-yillar davomida ro'yxatga olingan yangi korxonalar soni 2,3 barobarga oshdi [8]. Bu dinamika soliq islohoti, ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilash bilan parallel ravishda kechdi. Biroq bu o'sishning qancha qismi bevosita soliq islohoti natijasi ekanligi alohida ekonometrik tahlil talab etadi.

N. Mertens va G. Ravn (2013) soliq multiplikatori bo'yicha tadqiqotlarida soliq stavkasini pasaytirish iqtisodiy o'sish va bandlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini, biroq bu ta'sir o'rta muddatda (2–4 yil) namoyon bo'lishini aniqladi [9]. Bu natija O'zbekiston uchun ham muhim: 2019-yilgi soliq islohoti samarasi to'liq namoyon bo'lishi uchun bir necha yil kerak bo'lishi mumkin.

Yuqoridagi nazariy yondashuvlar va empirik ma'lumotlar asosida soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'sir mexanizmini yaxlit tarzda ko'rsatuvchi model qurish mumkin. Ushbu model uch asosiy yo'nalishdan iborat: soliq yukining ko'rsatkichlari, ta'sir mexanizmlari va tadbirkorlik natijalari.

1-chizma.

Soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'sir modeli¹⁵

SOLIQ KO'RSATKICHLARI	YUKI	TA'SIR MEXANIZMLARI	TADBIRKORLIK NATIJALARI
<ul style="list-style-type: none"> ● Effektiv soliq stavkasi darajasi ● Soliq muvofiqligi xarajatlari ● Soliq to'lash uchun vaqt xarajati ● Soliq to'lovlar soni ● Soliq tekshiruvlari chastotasi ● Soliq imtiyozlaridan foydalanish imkoniyati 		<ul style="list-style-type: none"> ● Sof foyda va rentabellikka ta'sir ● Investitsiya qarorlariga ta'sir ● Rasmiy/norasmiy sektor tanlovi ● Yangi korxonalar ochish qaroriga ta'sir ● Xorijiy investorlar uchun jozibadorlik ● Tadbirkorlik xavfini baholash 	<ul style="list-style-type: none"> ● Yangi korxonalar sonining o'zgarishi ● Investitsiyalar hajmining dinamikasi ● Rasmiy sektordagi bandlik darajasi ● Xorijiy investitsiyalar oqimi ● Norasmiy sektor ulushining o'zgarishi ● Umumiy iqtisodiy o'sish sur'ati

¹⁵ Manba: Laffer (1974), Djankov va boshq. (2010), Baumol (1990), UNCTAD (2023) asosida mualliflar tomonidan shakllantirildi.

Xulosa va tavsiyalar. Umuman olganda, yuqorida tahlil qilingan modelning asosiy g'oyasi shuki, soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta'siri bir yo'nalishli emas, balki ko'p omillar orqali namoyon bo'ladi. Soliq yukining kamayishi tadbirkorlik faolligini oshiradi, biroq bu ta'sir soliq ma'murchiligi sifati, huquqiy muhit va iqtisodiy barqarorlik bilan birgalikda namoyon bo'ladi. O'zbekiston uchun eng muhim vazifa — soliq yukini optimal darajada ushlab turgan holda, soliq ma'murchiligi sifatini yanada yaxshilash va tadbirkorlik muhitini mustahkamlashdir.

Amalga oshirilgan nazariy va empirik tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda 2016–2023-yillar davomida amalga oshirilgan soliq islohotlari tadbirkorlik faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi: yangi korxonalar soni oshdi, xorijiy investitsiyalar ko'paydi. Lafler egri chizig'idan tortib Djankov empirik modeliga va Baumol tadbirkorlik nazariyasiga qadar bo'lgan ilmiy meros shuni tasdiqlaydi: soliq yuki tadbirkorlik faolligining muhim, biroq yagona omili emas.

Nazariy merosga ko'ra — Lafler, Djankov, Mertens-Ravn va Baumol yondashuvlariga asoslanib — soliq siyosati tadbirkorlik faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi uchun kompleks chora-tadbirlar zarur. Shu boisdan O'zbekiston uchun quyidagi strategik tavsiyalar dolzarb ahamiyat kasb etishi mumkin:

Birinchidan, innovatsion va texnologik sohalarda faoliyat yurituvchi korxonalar uchun maqsadli soliq imtiyozlari tizimini yanada takomillashtirish zarur: ushbu imtiyozlar shaffof mezonlar asosida berilishi va iqtisodiy samaradorligi muntazam baholanib borilishi kerak.

Ikkinchidan, soliq muvofiqligi xarajatlarini yanada kamaytirish lozim: hisobot shakllarini qisqartirish, elektron xizmatlarni yanada kengaytirish va soliq tekshiruvlarini risklarga asoslangan tizimga o'tkazish tadbirkorlik subyektlarida vaqt xarajatlarini kamaytiradi.

Uchinchidan, soliq qonunchiligining barqarorligini ta'minlash muhim: soliq stavkalari va qoidalarining tez-tez o'zgarishi investitsion muhitni noaniqlashtiradi va uzoq muddatli tadbirkorlik rejalarini qiyinlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Laffer, A.B. (1974). The Laffer Curve: Past, Present, and Future. Heritage Foundation Backgrounder, No. 1765.
2. Djankov, S., Ganser, T., McLiesh, C., Ramalho, R., & Shleifer, A. (2010). The Effect of Corporate Taxes on Investment and Entrepreneurship. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(3), 31–64.
3. Modigliani, F., & Miller, M.H. (1963). Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*, 53(3), 433–443.
4. Baumol, W.J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921.
5. World Bank. (2018). *Doing Business 2018: Reforming to Create Jobs*. Washington: World Bank Group.

6. IMF. (2023). Fiscal Monitor: On the Path to Policy Normalization. Washington: International Monetary Fund.
7. UNCTAD. (2023). World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. Geneva: United Nations.
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat milliy statistika qo'mitasi. (2023). O'zbekiston raqamlarda 2022: statistik to'plam. Toshkent.
9. Mertens, K., & Ravn, M.O. (2013). The Dynamic Effects of Personal and Corporate Income Tax Changes in the United States. *American Economic Review*, 103(4), 1212–1247.
10. Shamansurova, Z., Urinboyev, U., & O'rinboyev, U. B. Priority Directions for Ensuring National Currency Stability Within the Framework of the "Uzbekistan-2030" Strategy. *Advanced Economics and Pedagogical Technologies*, 1(3), 100-106.
11. Ravshanbekovich, Y. S. A. (2025). THE ROLE OF TAXES IN THE GREEN ECONOMY. *FARS International Journal of Education, Social Science & Humanities.*, 13(6), 487-490.
12. Niyozmetov, D. R. (2025). DIGITAL ECONOMY AND THE ECONOMIC IMPACT OF DIGITALIZATION IN UZBEKISTAN. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 4(37), 272-275.
13. Arthi, S., Ravikumar, R. N., Balakrishnan, R., Pavithra, K., & Jumaniyozov, F. (2026). Blockchain for Seamless and Transparent Smart Hospitality Operations. In *Smart Operations and Enhancing Guest Experience in the Hospitality Industry* (pp. 187-218). IGI Global Scientific Publishing.
14. Garia, P., Mamadiyarov, Z., Jumaniyozov, F., Deogaonkar, A., Vichoray, C., & Mittal, A. (2025, August). Comparative Analysis of Random Forest and ANN Models for Urban Air Quality Index Prediction. In *2025 3rd International Conference on Sustainable Computing and Data Communication Systems (ICSCDS)* (pp. 238-243). IEEE.
15. Jumaniyozov, F. (2024). Opportunities to create new jobs in the context of the transition to a 'green' economy. *University Research Base*, 264-267.
16. Jumaniyozov, F. (2025). Xudarganov T. Hududlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishining xorij tajribasi. *Молодые ученые*, 3, 18.
17. Jumaniyozov, F. (2025). Mintaqada barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yashil mehmonxonalar ahamiyati. *University research base*, 272-275.
18. Sherjonov, S., Axmedova, D., Masharipova, X., Niyozmetov, D., & Jumaniyozov, F. (2025, November). The impact of CO2 emissions and renewable energy on economic growth in Uzbekistan: A VECM analysis. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3331, No. 1, p. 030024). AIP Publishing LLC.
19. Sabbir, S., Karmakar, S., Ghosh, A., Jumaniyozov, F., Akhmedov, S., Aziz, M. T., & Mahmud, T. (2025, July). A Novel Hybrid Approach for Load Forecasting: Multi-Head Attention Integrated LCG Model with Statistical Outlier Management. In *2025 International Conference on Quantum Photonics, Artificial Intelligence, and Networking (QPAIN)* (pp. 1-6). IEEE.